

УДК 93/94

ДЕНЕ ТАРБИЯ ЖАНА СПОРТТУН ОКТЯБРЬ РЕВОЛЮЦИЯСЫНА ЧЕЙИНКИ ӨНҮГҮҮ ТАРЫХЫ

Бакивалиева Калима - Б.Осмонов атындагы ЖАМУ ТИПФ, улук окутуучу
ORCID:0009-0007-7806-4185, bika.usenova@gmail.com

Нарбаева Айгуль Измаиловна - Б.Осмонов атындагы ЖАМУ ТИПФ, окутуучу
aigulnarbaeva1981@gmail.com

Аннотация: Ар бир коомдо адамга берилүүчү руханий жана дене тарбиянын негиздери бала кезден башталары белгилүү. Спорттук оюндар көбүнчө аскердик өнөргө даярдоого байланышкан. Буларга жөнөкөй физикалык көнүгүүлөр балдарды калыптандыруучу жана жөнөкөй адеп-ахлактык түшүнүктөрдү, көз караштарды көнүгүүлөрдөн баштап бардык оюндар көңүл ачуу үчүн колдонулган. Стратегиялык жана тактикалык максатты көздөп, жаштар согушка даярдык көрүшкөн.

Ата-бабаларыбыз көчмөн эл болгондуктан ат оюндарына өзгөчө көңүл бөлгөн. Айрыкча ат үстүндө жүрүү эң негизги өнөр болуп эсептелген.

Феодалдык доордо өнүккөн кыргыз оюндарынын көнүгүүлөрүн жана өткөрүлгөн мелдештерин окумуштуулар классификацияга бөлүп келишкен.

Турмуш-тиричиликтиң бардык жааттарында кыз-келиндер эркектердей эле катышкан.

Мына ушундай тарыхыбыз жаштарды патриоттуулукка, Мекенди сүйүүгө тарбиялоодо чоң таасир берет деп ишенебиз, ошондой эле профессионал чемпиондордун катары өсө беришине салымын кошот.

Урунттуу сөздөр: классификация, ритуалдуу, стратегиялык, интеллигенттер, гимнастика, коллективдер, резерв, грамота, фронт, фигуралар.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА ДО ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Бакивалиева Калима ЖАГУ имени Б. Осмонова, СТПФ, старший преподаватель
ORCID:0009-0007-7806-4185, bika.usenova@gmail.com

Нарбаева Айгуль Измаиловна - ЖАГУ имени Б. Осмонова
aigulnarbaeva1981@gmail.com

Аннотация: известно, что основы духовного и физического воспитания, задаваемые человеку в каждом обществе, начинаются с детства. Спортивные игры часто связаны с военной подготовкой. Сюда входили простые физические упражнения, формирующие детей, и простые моральные понятия и установки, игры, которые использовались для развлечения.

Преследуя стратегическую и тактическую цель, молодежь готовилась к войне.

Наши предки были кочевым народом, поэтому конным играм они уделяли особое внимание. Тем более езда на лошади считалась важнейшим навыком.

Ученые классифицировали упражнения и состязания кыргызских игр, разработанных в эпоху феодализма.

Женщины участвовали так же, как и мужчины, во всех сферах жизни.

Мы верим, что такая история окажет большое влияние на воспитание у молодых людей патриотизма и любви к Родине, а также будет способствовать их росту как профессиональных чемпионов

Ключевые слова: классификация, ритуальный, стратегический, интеллигенты, гимнастика, коллективы, резерв, письмо, фронт, деятели.

HISTORY OF DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS BEFORE THE OCTOBER REVOLUTION

Bakivalieva Kalima - senior lecturer

ORCID:0009-0007-7806-4185, bika.usenova@gmail.com

Narbaeva Aigul Izmailovna - teacher
aigulnarbaeva1981@gmail.com

Annotations: It is known that the foundations of spiritual and physical education given to a person in every society start from childhood. Sports games are often associated with military training. These included simple physical exercises that formed children and simple moral concepts and attitudes, from games that were used for entertainment.

Pursuing a strategic and tactical goal, the youth prepared for war.

Our ancestors were nomadic people, so they paid special attention to horse games. Especially riding a horse was considered the most important skill.

Scientists have classified exercises and competitions of Kyrgyz games developed in the feudal era.

Women participated as much as men in all spheres of life.

We believe that this kind of history will have a great impact on educating young people to patriotism and love for the Motherland, and will also contribute to their growth as professional champions.

Key words: classification, ritual, strategic, intellectuals, gymnastics, collectives, reserve, letter, front, figures.

Дене тарбия оюндары байыркы жана орто кылымда жашаган кыргыздардын ата-бабаларында чоң мааниге ээ болгон. Алар байыртадан эле дене тарбия көнүгүүлөрдү аткаргандыгы жөнүндө кыргыз элинин бизге келип жеткен даректерден кыргыз элинин дастандарынан, этнографиялык материалдардан, археологиялык табылгалардан, тарыхый чыгармалардан илимий изилдөөлөрдөн билсек болот. Кыргызстандын бизге белгилүү болгон аймактарынан – Оштон, Аравандан, Ысык-Көлдөн, Теңир-Тоодон, Кызыл-Кыядан жана башка жерлерден аска бетинде тартылган сүрөттөрдөн байкаса болот. Мисалы: Кыргызстандын Көгарт ашуусуна тартылган таш бетинде сүрөттөрдө адамдын тоо эчкисине жаа менен жасаган аңчылыгы, адамдардын бийлеп жана күрөшүп жаткан адамдар жана башка сүрөттөр таш бетине чегилип тартылган сүрөттөр. Бул сүрөттөр коло доорунда ушул аймакта жашаган уруулардын социалдык, экономикалык жана рухий турмушунан кабар берет.

Борбордук жана Орто Азиянын Казакстандын ошондой эле азыркы биз жашап жаткан Кыргызстандын аймагын жердеген калктын кыймылдуу көнүгүүлөрү жөнүндөгү алгачкы даректерди окумуштуулардын эмгектеринен кездештиребиз. Евразиянын көчмөн калктарында бир максаттуу дене тарбия болгондогу жөнүндөгү баалуу маалыматтарды бизге байыркы грек тарыхчысы Геродот жеткирген. Геродот беш жаштан жыйырма беш жашка чейинки балдарга үч өнөрдү үйрөтүүгө болот деген:

1. Ат үстүндө жүрүү
2. Жаа тартуу
3. Чындыкты сүйлөө [1]

Айрыкча ат үстүндө жүрүү эң негизги өнөр болуп эсептелет. Байыркы көчмөн уруулар бул көрүнүштөрдөн сырткары өз балдарын күрөшө билүүгө да үйрөткөн. Лыжаны пайдаланганды, жаа тартканды да мыкты билишкен. Бул маалыматтар кыргыз элинин тарыхы байыртадан эле көптөгөн жоопкерчилик окуяларга байланыштуу. Кыргыз элинин баатырдык Манас эпосунда жана кенже эпостордо аскердик жана спорттук мелдештер элдик оюндар эр сайыш, оодарыш, көк бөрү, күрөш, ордо жана башка улуттук оюндар жөнүндө кеңири маалыматтар берилген. Эпосто бул оюндар элдик оюндар же баатырдык мелдештер деп аталган [6]. Байыркы авторлордун жана изилдөөчүлөрдүн маалыматы боюнча ата-бабаларыбыз төмөнкүдөй аскердик спорттук машыгууга көбүрөөк көңүл бурган. Бул аскердик спорттук оюндардын катарына атта жүрүү, жаа тартуу, лыжа тебүү, күрөш, тогуз коргоол, шахмат, нарда жана башка оюндарды ойногонду билишкен. Мисалы, атта жүрүү боюнча байыркы көчмөн уруулар сактар менен усундар жогорку деңгээлде өздөштүргөн. Байыркы көчмөн уруулар сактар менен усундардын мал чарбачылыгынын негизин көп сандаган жылкыларды багуу эсептелген. Бул уруулардын башка уруулардан айырмачылыгы ат чаап барып артына кайрылып жаа атканды жакшы билишкен. Ат үстүндө баратып, аттарын

алмашышканга жетишкен. Бул кыймылдар эч бир токтоосуз ыкчам арышы менен кошо жасалган. Ошол мезгилдеги Орто Азиялык сактардын ийгиликтүү өткөрүлгөн мелдештери боюнча маалыматтарын тарыхый булактардан кездештирүүгө болот. Айрыкча Фергана аймагында жайгашкан Давань Мамлекеттеринин чарбачылыгы мал чарбасы чеберчилиги жана башка маданий жетишкендиктери бизге тарыхый маалыматтар аркылуу белгилүү

Жаа тартуу: байыркы авторлор скифтер менен сактардын жааны мыкты атаарын жогору баалашкан. Аларды дүйнөдөгү эң чебер аткычтар деп эсептешкен [1].

Талаа көчмөндөрдүн жаа тартуу чеберчилигинин жана кадыр-баркы жогору болгондуктан алар бул көнүгүүлөр боюнча башка элдерге тарбиячы болушкан. Жаш балдарды күнүгө узакка чейин жаа тартууга машыктырышкан. Айрым көчмөн уруулар жыгачты ийип жааны өздөрү жасап алышкан. Орто кылымда жааны бутка тийгизип атуу чеберчилиги жогору болгон. Ошол мезгилде Теңир-Тоонун жана Фергана өрөөнүндө жашаган сактар Александр Макендонский жоокерлери менен Сыр-Дарыя аркылуу жаа менен атып чегиндирген.

Байыркы жаа аткычтардын жетишкендиктерге жеткендиги үчүн жаа тартуунун үч түрүн бөлүшкөн:

1. Жебени алыска атуу
2. Бутка таамай тийгизүү
3. Мишенге таамай тийгизүү

Байыркы көчмөндөр жаа тартууга кыздарды да үйрөткөн. Ошол мезгилде кыздар дагы эркектерге окшоп артына кылчайып жаа тартканды үйрөнүшкөн [2].

Лыжа тебүү: лыжа тебүү Алтайда Теңир-Тоонун элдери өз аймагындагы климаттык шарттарга ыңгайлашуу менен күндөлүк тиричилигинде жана чарбачылыгында лыжа тебүүнүн туруктуу ыкмаларын өздөштүрүп түштүктөгү карды билбеген өлкөлөрдүн калкын таң калтырышкан. Жазма булактарда сак уруулары ошондой эле кыргыздар да VI-IX кылымдарда лыжа тебүүнү жакшы өздөштүргөн. Аларды кытайлар жыгач атчандар деп аташкан.

XIII-XIV кылымда көрүнүктүү тарыхчылар өздөрүнүн эмгектеринде лыжалар менен алардын пайдаланган ыкмаларын жазышкан. Алтайда жана Теңир-Тоодо жайгашкан калктын жери токойлуу болгондуктан, алар кардын үстүнөн лыжа тээп канаттууларды кармашат. Мында адамдар чана деп аталган бөтөнчө тактайларды жасап буттарын кайыш менен байлап колуна таяк алып ал менен алдыга жылганды үйрөнүшкөн. Лыжа тебүү Түркстан менен Монголстан аймагында да кеңири колдонулган.

Күрөш: орус саякатчылары жана изилдөөчүлөрү кыргыздардын арасында болушуп, кыргыз элинин ат оюндарына гана эмес башка оюндарына да маани беришип аларды изилдешкендиги белгилүү. Анын бири – күрөш.

Кыргыз элинин шаан-шөкөттөрү күрөшсүз өткөн эмес. Ошондуктан байыртадан эле кыргыз эли жаштарды согуштук жактан чыдамдуулукка тарбиялоо маселесине бөтөнчө маани беришкен. Күчтүү эр жүрөк жигиттер кармаштарда жана жортуулдарда каармандыкты, туруктуулукту көрсөтүү менен айырмаланышкан. Мындай эр азаматтар элин душмандан сактап “Эр жигиттер эл четинде, жоо бетинде” турушкан.

Мындай тарбия согуштук кыймыл-аракеттерде, жортуулдарды жигит-жоокерди тарбиялоонун башкы таянычы болуп эсептелип келген.

«Ордо оюну» байыркы оюн, мунун тарыхый жана таптык мааниси бар. Оюндун максаты хандын ордосуна ээ болуу. Бул карүүгө абдан кызыктуу оюн, ошондой эле дене тарбия жактан өсүүгө адамга шарт түзөт. Мында дененин булчуңдары, кол-буттун муундары үчүнөз алдынча гимнастикалык көнүгүүлөр абдан көп. [9.139-144]

Тогуз коргоол, нарды, шахмат. Адамдын ой-жүгүртүүсүн жана шыгын өөрчүтүүгө шарт түзгөн оюндардын пайда болушу адам затын белгилүү бир чыгармачылык жетишкендиги болуп эсептелет. Мындай оюндар байыркы заманда жана орто кылымда пайда болгон. Бирок жазуу түрүндөгү аз санда маалыматтар кыргыздардын аймагында тогуз коргоол, нарда жана ошондой эле ордо ойнолуунан кабар берет.

Тогуз коргоол байыркы заманда эле көчмөнчүлүк чөйрөсүндө эле пайда болгон. Мисалы, Жамбыл шаарынан 30км аралыгындагы Кыргыз Ала-Тоосунун аскаларынан

табылган тогуз коргоолдун тактасы күбө боло алат. Анын азыркы тактадан айырмасы болгон эмес. 1970-жылдары. Казакстандын түштүгүндө кыштактардын ордун казууда мына ушундай эстеликтер табылган. Бул эстеликтер 11-12-кылымга туура келет. Ал эми 1979-жылы Бурана шаарынын аймактарынын бети жылмакай жалпак таш табылган. Анын бетинде 18 кичине өлчөмдөгү чуңкурлар болгон. Бул эстелик тогуз коргоолдун тактасы экендиги белгилүү болгон. Анын салмагы 120кг ашкан. Ал ордунан жылган эмес, оюн көптөгөн көрүүчүлөрдүн катышуусу менен өткөндүгүнөн кабар берет [2].

Бул оюндун жөнөкөй койчу жана катардагы жоокерден баштап башкаруучу төбөлдөргө чейин ойногондугу белгилүү.

Нарда оюнун 8-кылымда Орто Азиянын башкаруучу чөйрөлөрү да ойногон. Анын ошол мезгилде кеңири таралганына табылган эстеликтер күбө болот. Батыш Түркстандын оюнчулары Азия өлкөлөрүнүн оюнчуларынан үйрөнүшкөн.

Араб тарыхчысынын белгилүү эмгектеринде түрк каганынын белгилүү аскер кызматкерлери нарда оюнун ойноп аягы чыр-чатактарга айланып согуш менен аяктаганы айтылат. Бул маалыматтар 737-жылга туура келет. Жусуп Балаагындын эмгектери боюнча караханийлер мамлекетинин төбөлдөрү айрыкча элчилери нарда оюну менен шахмат оюнун билүүгө милдеттүү болгон.

Окумуштуулардын пикири боюнча шахмат оюнунун мекени Индия деп эсептелген [1]. Бирок акыркы жылдары шахмат оюну кеңири Орто Азиянын түштүк бөлүгүндө табылган деген маалыматтар бар. Археологиялык казуулар учурунда түштүк Өзбекстан, Тажикстан, Түркменистан, Фергананын Түндүк бөлүгүнөн шахмат оюнунун фигуралары табылган. 1979-жылы археологдор Бурана шаарына жакын жерде нарда оюнун пилдин сөөгүнөн жасалган тактаны табышкан. Бул эстелик XI-XII кылымга таандык болгон. Ал эми шахмат оюнун согуш оюну катары пайдаланган. Эки армиянын салгылашканы чагылдырылган. Бара-бара оюн эрежелери өркүндөтүлүп теориялык жана стратегиялык мүмкүнчүлүккө ээ болгон. Ошентип кыргыз жергесинде жашаган элдер спорттук көнүгүүлөрдү жана оюндарды өздөштүрүшкөн. Жоокерчилик турмушта ошондой эле дени сак муунду тарбиялоого да, тынчтык мезгилде көңүл ачуу да максатында колдонулган. Оюндар тарбиялык спорттук каада-салттык социалдык көрүү эстетикалык мааниге өтө баштаган. Дене тарбия жана спорт оюндары XIX кылымдын аягында көңүл ачуунун милдетин аткарган. Ошентип элдик оюндар спорт көңүл ачуулар биринчи кезекте эс алуунун бош убакытты рационалдуу өткөрүүнүн негизги каражаты болуп калган.

Ар кандай коомдо адамга берилүүчү руханий жана дене тарбия негиздери бала кезден башталары белгилүү. Ошондуктан балдар оюндары жана көңүл ачуулары кандайдыр бир деңгээлде маанилүү ролго ээ болгон. Оюндар көбүнчө аскердик оюндарга байланышкан.

Келечектеги жоокерди тарбиялоо үч этапка бөлүнгөн:

1. Жакшы даярдык берүүчү мезгил. 3-14 жашка чейинки балдар кирген.
2. Кесиптик даярдык берүү мезгил. 14-15 жаштан жогору курактагы балдар кирген.
3. Активдүү аскердик аракет этабы кирген

Буларга жөнөкөй физикалык көнүгүүлөр эркек балдарды калыптандыруучу жана жөнөкөй адеп-ахлактык түшүктү көз караштарды козгоочу көнүгүүлөрдөн баштап бир кыйла татаал стратегиялык жана тактикалык максатты көздөгөн бардык оюндар көңүл ачуу колдонулган. Мисалы: айлан-көчөк, каркыра-турна, желе тарт, муш кетти, төө басты, ала күчук жана башка жаш балдардын оюндары бүтпөгөн сюжет түрүндө болсо да балдарды чыдамкайлыкка, кыймылдуулукка көнүктүргөн. Ал эми өспүрүмдөрдү жана жаштарды интеллектуалдык жана адеп-ахлактык сапаттарга, байкагычтыкка, эрктүүлүккө тарбиялоочу оюндарга – жоолук таштамай, сокур бүркүт, тим-тим; жүгүрүүгө көнүктүрүүгө ойнолуучу оюндарга – ак чөлмөк, кара коюн, дүмпүлдөк; күч сыноочу оюндарга – кол үзмөй, эшек минбей, аркан тартыш, коен тебишмей, куржун көтөрмөй, күрөш; ал эми атка жүрүүдө көнүктүрүүчү оюндарга – тай чабыш, кунан чабыш, жорго чабыш. Бул оюндар стратегиялык маанидеги оюндар болуп эсептелет. Бул оюндардын маанилүүсү болуп чүкө оюну эсептелет.

Феодалдык доордо өнүккөн кыргыз оюндарынын көнүгүүлөрүн жана өткөрүлгөн мелдештерин окумуштуулар төмөнкү классификацияга бөлүшкөн:

1. Согушка тиешелүү жоопкерчиликке даярдоочу баатырдык мелдештер (эр сайыш, оодарыш, эр чабыш);
2. Спорттук мүнөздөгү ат оюндарга жана мелдештерге (ат чабыш, жорго салыш, улак чабыш, кыз куумай, ат үстүндө ойноо);
3. Эркектердин жөө мелдештери жана отуруп ойноочу жалпы оюндар (күрөш, ордо, тогуз коргоол жана башка);
4. Социалдык теңсиздикти билдирүүчү оюн-зооктор (төө чечмей, өпкө чабыш, сүзүшүү);
5. Балдар жана жаштар ойноочу кыймылдуу оюндар (ак чөлмөк, жоолук таштамай, чигит ойномой ж.б.);
6. Ритуалдуу салт оюндары жана мергенчилиги (тушоо кесүү, куш салуу, аң уулоо).

Көпчүлүк учурларда аш-тойлордо согуштагы жеңиштин урматына баатырдын же хандын урматына турмушунда болуп өткөн окуяларга арналган, өткөрүлгөн [2].

Борбордук Азиянын башка элдерине салыштырганда Кыргыз элинин оюндары жана мелдештери кыз-келиндердин катышуусу менен өткөрүлгөн. Кыргыз аялдары паранжы жамынган эмес. Турмуш-тиричиликтерин бардык жааттарында эркектердей эле катышкандыгы үчүн ак чөлмөк, кыз куумай, келин жарыш, селкинчек жана башка оюндарга активдүү катышкан.

Кыргызстан Россиянын курамына кошулушунан баштап Кыргызстандын өсүп-өнүгүүсү Россиянын экономикасынын жана маданиятынын өнүгүшү менен тыгыз байланышта болгон. Орус интеллигенттеринин демилгеси менен айрым Кыргызстандын улуттук оюндарынын ойнолушуна тыюу салынган.

1912-жылы Шабдан баатырдын ашы өткөрүлүп, бардык оюндар ойнолгон.

Революцияга чейин Кыргыздарда гимнастика жана спорт оюндары боюнча атайын сабак өтүлө баштаган. Кыргызстанда Совет бийлиги орногондон тартып дене тарбия жана спорт кыймылы жогорулап уюштуруу иштери жүргүзүлүп, жалпыга аскер ишин уюштуруу чоң роль ойногон. 1920-жылы май айында Түркстан республикасынын борбордук комитети жана Түркстан фронтунун революциялык аскер советинин чечими боюнча Орто Азиялык эмгекчилерди милдеттүү түрдө аскер ишине окутуу жөнүндө чечим чыгарышкан [7].

Аскер ишине окутуунун бөлүмдөрү ошол эле жылы Ошто, Жалал-Абадда, Бишкекте, Нарында, Караколдо өз ишин баштаган. Бул бөлүмдүн уюштурулушу Кызыл Армияга резерв даярдоо максатында аткарылган. Ошондой эле Кыргызстанда дене тарбия жана спорттун өнүгүүсүнө да салымын кошкон.

1920-жылы Бишкекте комсомолдордун демилгеси менен биринчилерден болуп олимпиадалык спорт клубу уюштурулган. Анда гимнастика, гира көтөрүү, күрөш, жеңил атлетика ийримдери иштеген.

Кыргыз Республикасынын спортчулары Ата Мекендик согушта үлгүлүү баатырдыкты, эр жүрөктүүлүктү, шамдагайлыкты көрсөткөн. Алардын арасында активдүү спортсмендердин бири Чолпонбай Түлөбердиев, Фрунзе аэроклубунун тарбиялануучусу Талгат Бегелдинов, Калыйнур Үсөнбеков, Дайыр Асанов жана башкалар.

1943-жылы дене тарбия жана спортту коргоо иштери боюнча бүткүл союздук мелдештери уюштурулган. Бул мелдеште Кыргызстандын спортчулары алдыңкы орунга ээ болуп мамлекет тарабынан кызыктуу грамота менен сыйланган. Мына ошондон кийин 1942-жылы Ленинграддагы “Лесгафт” атындагы дене тарбия институтун Бишкекке көчүрүп келишкен. Бул окуу жайдын көчүрүлүп келиши Кыргызстанда дене тарбия жана спорт иштерин жакшыртуу өтө натыйжалуу болгон. СССР элдеринин спартакиадасы Кыргызстанда спорттун өнүгүүсүнө түрткү берип эл достугун бекемдөөгө, тажрыйба алмашууга да мүмкүндүк түзүлгөн [7].

Кыргыз мамлекетинин Дене тарбия институту 1955-жылы 15-июлда Кыргыз педагогикалык институтунда дене тарбия факультетинин базасында ачылган. Окуу жайды ачууда Москва менен Ленинград дене тарбия институттарынын коллективдери чоң жардам

көрсөткөн. Азыркы мезгилде бир кыйла жогорулады. Алсак, эркин күрөш боюнча, мыкты аттуу, ошондой эле жаштар арасында классикалык күрөш чоң ийгиликтерге жетишкен. Кыргызстандык спортчулар бүткүл дүйнөлүк Олимпиадалык оюндарга катышуу жана жогорку ийгиликтерге жетишкен. Кыргызстандын дене тарбия жана спорт менен улуттук олимпиадалык комитети түзүлгөн. Ошентип, Кыргызстандын спортчулары өткөргөн ар кандай спорт мелдештеринде жогорку сыйлыктарга ээ болууда.

Жыйынтык

Ар бир элдин басып өткөн тарыхый жолун, социалдык, экономикалык жана маданий жактан калыптанышына байланыштуу өзгөчө таалим-тарбияга болгон көз караштары, мекенге болгон сүйүүсү, патриоттуулугу, келечек жаштарды тарбиялоо боюнча мүдөөлөрү, салт-саналары болору шексиз. Ушул жагдайдан алып караганда дени сак улутту түптөөдө дене тарбия менен спорт тармагын мамлекеттик колдоого алуу абдан маанилүү экендигин учурдун талабы көрсөтү турат. Анткени, жан дүйнөсү нарк-насилге толгон, адеп-ахлактуу, билимдүү, күч-кубаттуу, сергек жашоону туу туткан жаш муунду тарбиялоо менен калыптандырып алсак, сөзсүз бакубат өлкө курууга жетишерибизге шек жок. Мында дене тарбия жана спорт кызматкерлеринин жаш спорттун күйөрмандарын руханий адеп-ахлакка тарбиялоодо орду толгус мээнети бар экендигин белгилеп, коомдун өзгөрүү доорунда, айрыкча спорт жаатында болуп көрбөгөндөй ийгиликтер, жетишкендиктердин жаратмандары болгон уул-кыздарыбыз элибиздин намысына бекем туруп, эл аралык спорттук аренада ийгиликтерди жаратуусуна зарыл шарттарды түзүү учурдун көйгөйлөрү экендигинде. Андыктан, спорттун өзгөчөлүк тараптарын белгилей кетүү менен адамды ар тараптан тарбиялоодо анын өсүп-өнүгүүсүндө, ден соолукту чыңдоону камсыз кылып, өзүнүн массалуулугу менен мүнөздөлүп, спорттук мелдештерге жана машыгууларга катышуу ден соолукту чыңдоо, бош убакытты максаттуу пайдалануунун эң мыкты шарттарынын бирин көрсөтүп тургандыгы менен маанилүү маселелердин катарын толуктап турат.

Колдонулган адабияттар:

1. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта (Перевод с венгерского) – М.Радуга 1982г.
2. Кыргыздын улуттук спортунун түрлөрү. Түзгөн М.Саралаев 1993.
3. Лесгафт П.Ф. Собрание педагогических сочинений – М; ФиС 1961г. Том I.
4. Саралаев М.К. Олимпиадалык оюндар: мурун, азыр жана келечекте – Фрунзе; Кыргызстан, 1990
5. Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту, М: ФиС 1961-1968.
6. Саралаев М.К., Букуев М.О., Мамбеткалиев С.М. Манастан калган оюндар. Бишкек, 1995, - 126 б.
7. Өмүрзаков Д.Ө., Саралаев М.К. Кыргызские национальные виды спорта и народные игры. Фрунзе: Кыргызстан, 1981г., - 64с.
8. Мурзаканова, Г. Кыргызские пословицы и поговорки как содержательный источник в воспитательной работе и общечеловеческих духовно-нравственных ценностей / Г. Мурзаканова // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2016. – № 8-1. – С. 102-103. – EDN WWWLHZ.
9. Мамажонов, Ё., & Каратаев, У. (2024). ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИГР НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЛЯ ШКОЛЬНИКОВ. Вестник Ошского государственного педагогического университета имени А.Мырсабекова, 2(2), 139–144. <https://doi.org/10.56122/.v2i2.228>